

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

16

ISSN 1801-1578 (elektronická verze)
ISSN 1801-6871 (tištěná verze)

vydání 16/ ročník 2006 / 29. 8. 2006

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Institucionální podmínky přímých zahraničních investic

Příspěvek se zabývá hodnocením institucionálních podmínek pro příliv zahraničních investic v České republice. Přináší srovnání s členskými státy EU, přičemž hlavními hledisky jsou formální omezení, daňové sazby, regulace pracovního a produktového trhu a podmínky podnikání.

A. Kadeřábková (strana 1)

Strukturální aspekty zahraničního obchodu České republiky

Příspěvek analyzuje vývoj struktury a dynamiky zahraničního obchodu České republiky v posledních letech, kdy došlo k výraznému zvýšení exportní výkonnosti české ekonomiky. Zabývá se také ukazateli internacionalizace obchodu podle technologické náročnosti odvětví.

M. Rojíček (strana 5)

Nový zákoník práce – možnost flexibilní organizace práce

Stat' vychází z nového zákoníku práce č. 262/2006 Sb. a analyzuje změny v pracovně-právních vztazích z úhlu dopadů na konkurenční schopnost českých podniků.

V. Šmejkal (strana 8)

Odvětvová analýza vývoje souhrnné produktivity faktorů v ČR - 1995-2005

Příspěvek se zabývá analýzou zdrojů ekonomického růstu v období 1995-2005 v České republice na národohospodářské úrovni a v devíti národohospodářských odvětvích.

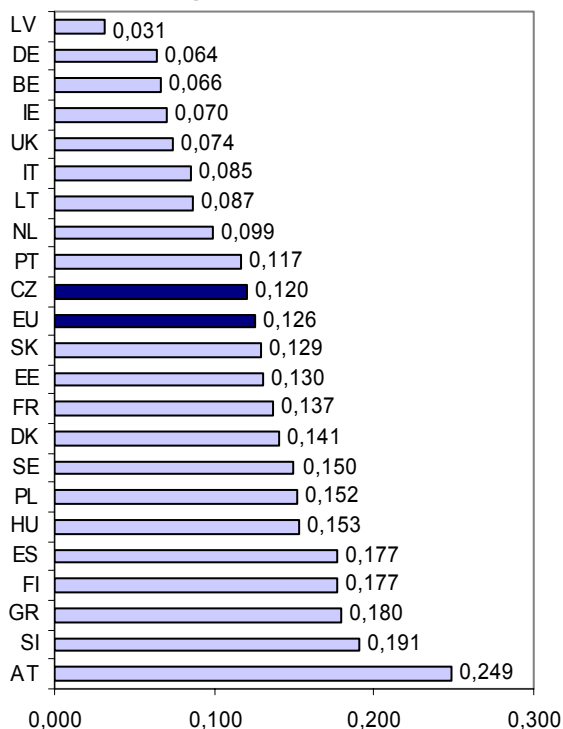
M. Hájek (strana 11)

Institucionální podmínky přímých zahraničních investic

1. Úvod

V posledních dvou desetiletích dochází k výrazné liberalizaci omezení zahraničních investic, přičemž evropské země dnes patří k nejliberálnějším. Případná omezení přetrvávají zejména ve službách. Rozsah formálních omezení PZI v hostitelské ekonomice je hodnocen pomocí ukazatele **FDI Regulatory Restrictiveness Index** publikovaného OECD v pravidelných intervalech.¹ Zohledněny jsou tři typy omezení – limity zahraničního vlastnictví, oznamovací nebo kontrolní procedury a limity managementu a operací uplatňované pouze v zahraničních firmách (omezení pohybu vstupů, povinnost lokálního obsahu, účast v řídicích orgánech). Hodnoty pro danou ekonomiku jsou vypočteny na základě údajů pro devět sektorů a jedenáct subsektorů (většinou ve službách).² Interval hodnocení se pohybuje od 0 (zcela otevřený sektor) do 1 (uzavřený sektor).

Obrázek 1: Index regulačních omezení PZI, rok 2005

Pramen: T. Koyama, S. Golub, OECD's FDI Regulatory Restrictiveness Index: Revision and Extension to More Economies. Paris, OECD 2006.

Česká republika patří v mezinárodním srovnání k velmi **liberálním režimům** ve vztahu k PZI s celkovou hodnotou indexu v roce 2005 pod průměrem EU. Oproti roku 2000 se míra omezení snížila především v telekomunikacích. Výraznější omezení zahrnují pouze odvětví výroby a distribuce elektřiny (nad průměrem EU), které se z úplné uzavřenosti v roce 2000 otevřelo pouze částečně.

¹ Metodologie a počáteční data viz S. Golub, Measures of Restrictions on Inward FDI for OECD Countries. Paris, OECD 2003, WP 357. Aktualizace metodologie a nová data viz T. Koyama, S. Golub, OECD's FDI Regulatory Restrictiveness Index: Revision and Extension to More Economies. Paris, OECD 2006.

² Profesní služby, telekomunikace, doprava, finance, distribuce, stavebnictví, hotely a restaurace, elektrárny, zpracovatelský průmysl.

V menší míře jsou omezeny PZI v odvětví dopravy, profesních služeb a financí. (Uvolnění restriktive vůči vnějším aktivitám - obchodu a investicím - ukazuje i vývoj indexu regulace produktových trhů, který se oproti roku 1998 zlepšil v České republice z hodnoty 3,1 na 0,9 v roce 2003, viz dále.)

Tabulka 1: Index regulačních omezení PZI podle sektorů

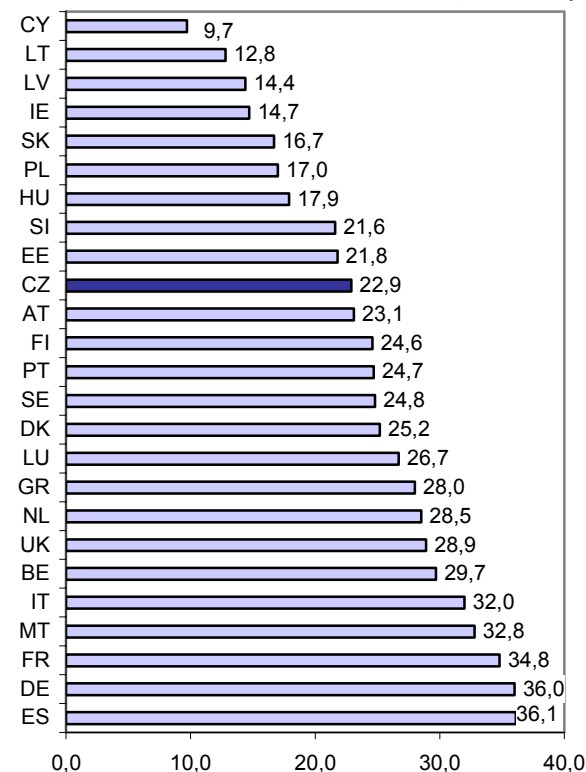
	EU 2005	CZ 2000	CZ 2005
Prof. služby	0,148	0,219	0,150
Telekomunikace	0,126	0,550	0,050
Stavebnictví	0,055	0,100	0,100
Distribuce	0,049	0,050	0,050
Finance	0,120	0,150	0,150
Hotely, restaurace	0,052	0,050	0,050
Doprava	0,243	0,250	0,183
Elektrárny	0,415	1,000	0,650
Zpracovatelský průmysl	0,062	0,050	0,050

Poznámka: Vyšší hodnota indexu znamená větší restriktive (maxim. = 1). Pramen: T. Koyama, S. Golub (2006).

2. Daňové sazby

Velmi diskutovaným tématem v rámci EU je **daňová politika**, resp. její harmonizace. Zvláště v nových členských zemích jsou nižší daňové sazby korporací používány jako nástroj zlepšení přitažlivosti ekonomiky pro zahraniční investory, což nepříznivě hodnotí některé staré členské země (zejména Německo nebo Francie).

Obrázek 2: Skutečné daňové zatížení firem, rok 2005 (%)

Pramen: EU Comparison Reveals Peak Load for Germany. Mannheim, ZEW 2005.

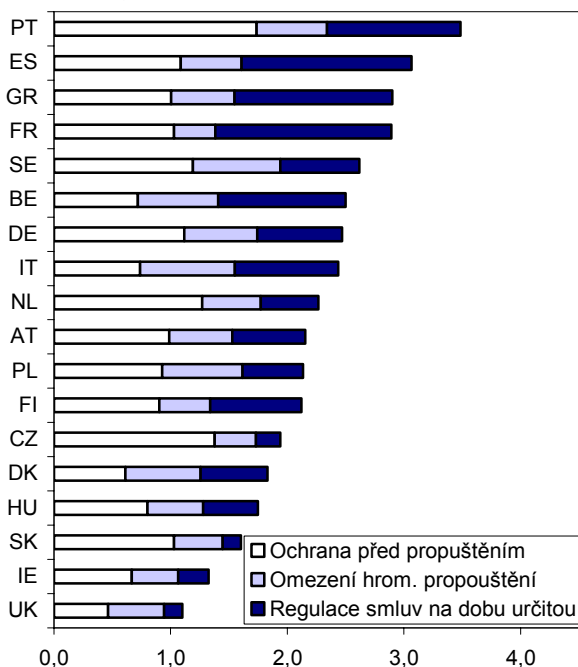
Komplexní přístup k hodnocení daňové zátěže podniků představuje metoda používaná ZEW v Mannheimu pod názvem skutečná průměrná daňová sazba - **Effective Average Tax Rate** (EATR).³ Výpočty berou v úvahu všechny související důchodové a kapitálové daně v zemi. Vedle příslušných daňových sazeb výpočty také uvažují nejvýznamnější pravidla týkající se vymezení daňového základu (např. pravidla odpisů). Výsledek vyjadřuje procenta odvedená jako daň z výnosu modelového investičního projektu za stanovených předpokladů, které umožňují mezinárodní srovnatelnost.

Podle údajů publikovaných ZEW v roce 2005 se Česká republika v rámci Evropské unie řadí spíše k podprůměru. Nicméně její **daňové zatížení** je nejvyšší ve skupině nových členských zemí ze střední a východní Evropy a poměrně výrazně vyšší oproti konkurujícím zemím Maďarska, Polska a Slovenska.

3. Regulace pracovního a produktového trhu

Mikroekonomické hledisko **regulace** hodnotí ukazatele OECD pro pracovní a produktové trhy. Nadměrná produktová regulace vyvolává dodatečné náklady (včetně korupčních pobídek) a nepříznivě ovlivňuje podnikatelskou aktivitu. Je proto žádoucí rozsah regulace snižovat, resp. zvyšovat její efektivnost tak, aby splnila svůj účel (např. bránila podvodnému nebo jinak škodlivému jednání, usnadňovala realizaci a vymáhání soukromých kontraktů) a současně minimalizovala zátěž pro podnikatele a investory. Vyšší ochrana zaměstnanosti sice zvyšuje stabilitu pracovních míst, ale nepříznivě ovlivňuje vývoj (délku trvání) nezaměstnanosti, protože omezuje toky na trhu práce.⁴

Obrázek 3: Index přisnosti legislativy ochrany zaměstnanosti, rok 2003

Pramen: OECD – Employment Outlook 2004. Paris, OECD 2004.

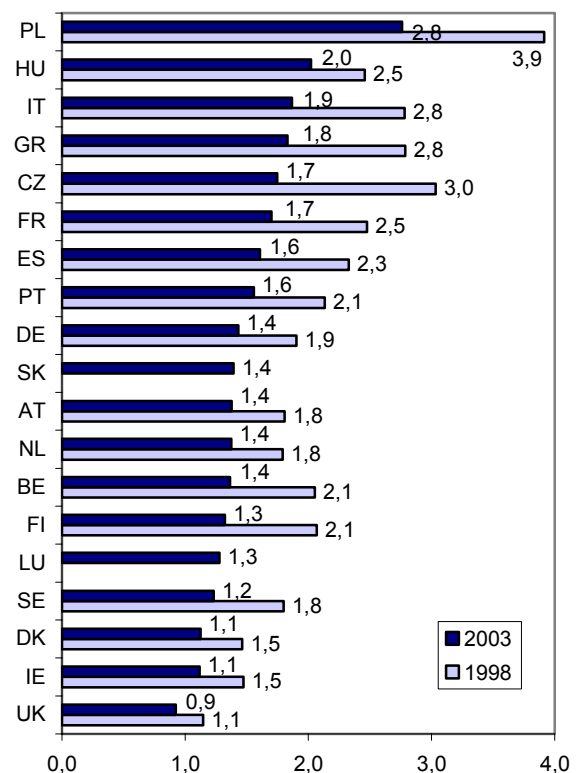
³ Blíže k metodologii viz O.H. Jacobs et al., EU Copany Taxation in Case of a Common Tax Base. Mannheim, ZEW 2005. Discussion Paper 5-37.

⁴ Tzv. systém *flexicurity* kombinuje vysoce pružný trh práce se štedrými dávkami zabezpečení v nezaměstnanosti a rozsáhlým programem aktivní politiky zaměstnanosti. Příkladem tohoto systému je Dánsko, Švédsko a Nizozemsko. Naopak pružný trh s nízkou úrovní zabezpečení a aktivních programů představuje UK a Irsko.

V případě pracovních trhů je pro hodnocení úrovně regulace používán index přisnosti **legislativy ochrany zaměstnanosti** (*Employment Protection Legislation – EPL*), který je vyjádřen ze tří dílčích složek – regulace smluv na dobu určitou, omezení hromadného propouštění a ochrany před individuálním propuštěním na základě osmnácti charakteristik.⁵ Hodnota indexu se pohybuje v intervalu od 0 (nejmírnější ochrana) do 6 (nejpřísnější ochrana). Vývoj v zemích OECD ukazuje tendenci k poklesu přisnosti ochrany zaměstnanosti, reformy však mají spíše dílčí charakter a zahrnují zejména smlouvy na dobu určitou (spíše než na dobu neurčitou).

Česká republika vykazuje v rámci EU **podprůměrnou úroveň** ochrany zaměstnanosti (1,94 oproti 2,26 pro průměr EU), nicméně druhou nejvyšší hodnotu dílčí složky individuální ochrany před propuštěním (za Portugalskem). Naopak regulace smluv na dobu určitou a ochrana před kolektivním propouštěním patří mezi sledovanými zeměmi k nejnižším. V Maďarsku a na Slovensku je nicméně úroveň ochrany zaměstnanosti v průměru nižší než v ČR. Oproti konci 90. let se ochrana zaměstnanosti v ČR nezměnila, na Slovensku výrazně poklesla (v důsledku komplexní reformy legislativy trhu práce).⁶

Obrázek 4: Regulace produktových trhů (1998 a 2003)

Poznámka: Vyšší hodnota = přísnější regulace. Pramen: OECD Database - Product Market Regulation 2005.

Na hodnocení konkurence na **produktových trzích** se zaměřuje šetření OECD realizované v letech 1998 a

⁵ K metodologii indexu viz OECD, Employment Outlook 2004. OECD - A Detailed Description of Employment Protection Regulation in Force in 2003. Paris, OECD 2004. Blíže k problematice regulace trhu práce zejména ve vztahu k zaměstnanosti viz OECD Employment Outlook 2006; A. Bassanini, R. Duval, Employment Patterns in OECD Countries: Reassessing the Role of Policies and Institutions. Paris, OECD 2006.

⁶ Ke specifikům EPL pro země střední a východní Evropy viz M. Tonin, Updated Employment Protection Legislation Indicators for Central and Eastern European Countries. Stockholm, IIES Stockholm University 2005.

2003.⁷ Analýza je založena na souhrnných ukazatelích regulace, které hodnotí, v jaké míře jednotlivé politiky podporují či naopak brání konkurenci. Ukazatele pokrývají formální regulace v oblastech státní kontroly podniků, právních a administrativních překážek podnikání a překážek mezinárodního obchodu a investic. Hodnota indexu se pohybuje v intervalu od 0 (absence regulace) do 6 (nejpřísnější restrikce).

Úroveň **regulace se v ČR** oproti roku 1998 zlepšila (tehdy patřila k vůbec nejprísnejším za Polskem), avšak stále přesahuje průměr EU. Administrativní regulace (transparentnost regulace a překážky vzniku podniku) je v ČR výraznější oproti regulaci ekonomické (ostatní ukazatele regulace) a její úroveň stagnuje. Regulace vnitřních politik je více než dvakrát silnější oproti vnějším politikám. V oblasti státních zásahů je regulace zejména důsledkem poměrně velkého významu sektoru veřejných podniků, význam přímé státní kontroly je slabší a srovnatelný s průměrem EU. Zásahy do podnikání jsou silnější při využití příkazové a kontrolní regulace, slabší je význam cenové regulace. V překážkách podnikání se projevuje nízká transparentnost regulace a administrativy a nepříznivý vliv překážek vzniku podniku. Překážky konkurence jsou spíše nízké. Regulační transparentnost zhoršuje zejména komplikovanost systému povolení, která je více než dvojnásobná oproti průměru EU a navíc se oproti roku 1998 nesnížila. Zátěž vzniku podniku je mírně vyšší pro právnické osoby než pro fyzické osoby a v čase se nezměnila, zvýšila se však odvětvově specifická zátěž. Překážky obchodu a investic jsou spíše omezené, výraznější je pouze omezení zahraničního vlastnictví.

Tabulka 2: Regulace produktových trhů

	EU		ČR	
	1998	2003	1998	2003
Regulace trhů	2,2	1,5	3,0	1,7
Vnitřní politiky	2,6	1,9	3,0	2,2
A. Státní zásahy	3,2	2,4	3,9	2,5
- Státní vlastnictví	3,5	2,7	4,8	3,0
- Zásahy do podnikání	3,0	1,9	2,9	1,9
B. Překážky podnikání	1,9	1,4	2,0	1,9
- Transparentnost regulace	2,3	1,9	2,2	2,3
- Zátěž vzniku podniku	2,1	1,3	2,7	2,3
- Překážky konkurence	1,0	0,6	0,6	0,5
Vnější politiky	1,7	1,0	3,1	1,1
Překážky obchodu a investic	1,5	0,9	3,1	0,9
- Explicitní překážky	1,9	1,2	3,2	1,4
- Další překážky	1,0	0,5	3,1	0,3
Administrativní regulace	2,2	1,7	2,4	2,4
Ekonomická regulace	2,7	1,9	3,1	2,0

Poznámka: Vyšší hodnota = přísnější regulace. Pramen: OECD Database - Product Market Regulation 2005.

Regulace produktových trhů hodnotí OECD rovněž na **sektorové úrovni**, a to v profesních službách (právních,

⁷ Viz P. Conway, V. Janod, G. Nicoletti, Produkt Market Regulation in OECD Countries: 1998 to 2003. Paris, OECD 2005. WP 419. Rovněž viz web stránky OECD k PMR ukazatelům, kde jsou k dispozici i vyplněné dotazníky za jednotlivé země, na jejichž základě byly příslušné hodnoty vypočítány (dotazníky vyplňují národní vládní orgány): www.oecd.org/document/1/0,2340,en_2649_34323_2367297_1_1_1_1,00.html.

účetních, technických a architektonických), maloobchodě a sedmi nezpracovatelských odvětvích (telekomunikace, výroba a distribuce plynu, elektřiny, pošty, železniční, letecká, osobní a silniční nákladní doprava). Podle údajů za rok 2003 vykazuje Česká republika nejsilnější regulaci v letecké dopravě a plynárenství, z profesních služeb v právnických a účetních povoláních.

Tabulka 3: Regulace profesních služeb a maloobchodu

	Profesní služby					Maloobchod
	Účetnictví	Architektura	Technika	Právo	Celkem	
AT	1,6	2,1	2,1	2,1	2,0	3,2
BE	2,7	2,8	0,3	2,5	2,1	4,5
CZ	3,2	1,7	2,3	3,8	2,8	..
DE	2,8	3,1	3,1	3,6	3,1	3,1
DK	1,2	0,0	0,0	2,0	0,8	2,5
ES	2,1	2,5	1,5	3,6	2,4	3,4
FI	2,2	1,0	0,5	0,3	1,0	2,6
FR	3,0	2,1	0,0	2,8	2,0	3,1
GR	2,0	2,5	2,8	4,5	2,9	4,2
HU	2,0	3,1	2,1	3,0	2,5	1,3
IE	1,6	0,7	0,0	2,8	1,3	1,1
IT	4,0	3,1	3,8	3,6	3,6	2,4
LU	2,8	3,5	3,2	3,1	3,2	..
NL	2,9	0,0	1,5	2,0	1,6	1,6
PL	2,8	2,0	2,3	3,3	2,6	3,2
PT	2,8	1,6	1,6	3,6	2,4	2,2
SE	2,4	0,0	0,0	1,2	0,9	0,5
SK	2,2	2,6	2,4	3,7	2,8	1,5
UK	2,1	0,0	0,0	2,1	1,1	2,0

Pramen: OECD - http://www.oecd.org/document/1/0,2340,en_2649_34323_2367297_1_1_1_1,00.html (Indicators of Product Market Regulation Homepage, k 1.8.2006).

Tabulka 4: Regulace nezpracovatelských sektorů

	Nezpracovatelské sektory						
	Letecká doprava	Telekomun.	Elektřina	Plyn	Pošty	Železn. doprava	Silniční doprava
AT	1,2	1,6	1,5	2,7	2,9	5,3	1,7
BE	0,0	2,1	1,3	2,6	2,9	4,3	1,7
CZ	4,4	3,6	3,2	2,3	3,0
DE	0,0	1,6	1,8	1,5	2,2	3,8	1,3
DK	0,4	0,7	1,0	3,2	2,9	2,6	0,5
ES	1,0	1,2	0,5	2,5	2,9	4,9	1,3
FI	1,7	0,9	1,5	4,5	2,2	5,3	0,5
FR	1,7	2,1	3,6	4,0	2,9	5,3	1,7
GR	4,3	1,7	3,3	5,2	2,9	5,6	6,0
HU	5,6	3,4	3,5	3,8	2,5
IE	4,3	1,5	3,3	4,1	2,9	5,6	0,5
IT	1,9	1,0	1,1	2,4	3,5	2,6	5,5
LU	3,4	2,7
NL	0,4	1,1	0,6	2,9	2,2	2,6	1,3
PL	3,5	4,8	2,9	1,7	1,7
PT	3,0	1,5	2,3	4,1	2,9	3,8	0,5
SE	0,6	1,8	1,0	2,7	2,2	3,8	1,0
SK	4,2	3,7	3,4	1,9	1,5
UK	1,4	0,5	0,0	1,7	2,9	0,4	0,5

Pramen: OECD - http://www.oecd.org/document/1/0,2340,en_2649_34323_2367297_1_1_1_1,00.html (Indicators of Product Market Regulation Homepage, k 1.8.2006).

4. Podmínky podnikání

Podmínky podnikání jsou podrobně hodnoceny v projektu Světové banky **Doing business** především podle charakteristik regulační zátěže a jejích dopadů (časové, procedurální a finanční náročnosti realizovaných úkonů). Podmínky podnikání významně ovlivňují realizaci a výkonnost podnikatelských aktivit a tím i celkovou ekonomickou výkonnost. Hodnocení jejich kvality přispívá k identifikaci dopadů regulace podnikání na ekonomické a sociální charakteristiky výkonnosti a potřebnosti realizace souvisejících reforem.⁸

Tabulka 5: Kvalita podnikového prostředí, rok 2005

	EU-22	ČR
Zahraniční obchodování	17,1	15,9
Získávání úvěru	24,8	16,5
Vynutitelnost smluv	25,7	20,6
Přijímání a propouštění	52,5	39,3
Ochrana investorů	39,1	40,0
Registrace vlastnictví	38,9	42,3
Zahájení podnikání	34,0	47,2
Platba daní	43,3	48,6
Udělování povolení	36,3	56,2
Ukončení podnikání	25,4	69,9
Podmínky podnikání	33,7	39,6

Poznámka: Hodnoty jsou průměrem percentil dosažených v jednotlivých ukazatelích ve srovnání celkového souboru zemí. Percentily vyjadřují, kolik procent zemí zaujímá v daném ukazateli lepší pozici. Pramen: WB – Doing Business 2006. Washington, World Bank 2005, vlastní propočty.

Česká republika dosahuje v hodnocení za rok 2005⁹ **lepší výsledek** oproti průměru Evropské unie pouze ve čtyřech oblastech, a to v podmínkách zahraničního obchodu, získávání úvěru, vynutitelnosti smluv a regulace trhu práce. Nejhorší výsledky vykazuje v ukončení podnikání (zejména jeho časové náročnosti a s tím úzce související také nízké míry návratnosti), dále v udělování povolení (především v počtu procedur a navazující časové náročnosti), zahájení podnikání (ve většině ukazatelů) a platby daní (v případě časové náročnosti). Na úrovni dílčích složek ukazatelů podmínek podnikání je za nepříznivou považována rovněž úroveň informační otevřenosti v rámci ochrany investorů, časová náročnost registrace vlastnictví a náklady přijímání pracovníků.

Průměrné až podprůměrné hodnocení České republiky v mezinárodních srovnáních podmínek podnikání koresponduje se soustavnou kritikou právně-institucionálního rámce podnikatelského prostředí ze strany domácích podnikatelů a jejich organizací. Pod tlakem podnikatelského lobby došlo v posledním roce levostržedové koaliční vlády (2005/2006) k několika legislativním změnám, které by mohly v budoucnu podmínky podnikání v České republice mírně zlepšit. Nejmarkantnější posun by měl nastat v podmínkách zahájení podnikání, kde byla v období 2005-2006 zjednodušena a zrychlena procedura zápisů do obchodního rejstříku

⁸ Projekt WB hodnotí 155 zemí včetně 22 členských zemí Evropské unie (bez Lucemburska, Kypru a Malty). K podrobnému hodnocení pozice ČR viz A. Kadeřábková, V. Šmejkal, Podmínky podnikání v České republice v mezinárodním srovnání. Praha, CES VŠEM 2006.

⁹ Hodnocení zachycuje stav k lednu roku 2005. Aktuální údaje jsou připraveny k publikaci v září roku 2006.

a na živnostenských úřadech otevřena tzv. centrální registrační místa. Na nich může začínající podnikatel vyřadit jedním podáním celou řadu dosud rozptýlených a často se opakujících formalit.

V budoucnu se očekává zrychlení vydávání stavebního povolení díky kombinovanému efektu nového správního řádu, účinného od 1.1.2006 a zejména nového stavebního zákona, účinného od 1.1.2007. Ještě větší očekávání vzbuzuje dlouho projednáváný a již schválený insolvenční zákon, který s účinností od 1.7.2007 nahradí nevyhovující zákon o konkursu a vyrovnání. Tento nový zákon zlepší postavení zajištěných konkursních věřitelů a umožní více využít potenciál předluženého podniku jeho tzv. reorganizací, která by měla být reálnou alternativou k dosud běžnému konkursu a likvidaci.

Opačné působení, ve směru větší zátěže podnikatelů, se očekává od nového zákoníku práce, účinného od 1.1.2007. Nový kodex sice nepřináší podstatné zhoršení podmínek zaměstnávání, zůstal však daleko za očekáváním všech, kdo čekali na moderní právní normu inspirovanou nejprogressivnějšími zahraničními vzory. Rozsáhlý a komplikovaně strukturovaný zákon upevňuje roli odborů a svazuje pracovní vztahy desítkami kogentních ustanovení. Novou povinností zaměstnavatele platit náhradu mzdy nebo platu během prvních 14 dnů pracovní neschopnosti zaměstnavatele nebo zvýšením zákonného odstupného (v případě zdravotních důvodů skončení pracovního poměru až na 12 měsíčních výdělků) tento zákoník rozhodně nezvyší ochotu zaměstnavatelů přijímat nové zaměstnance.

V **souhrnu** jsou institucionální podmínky pro příliv přímých zahraničních investic v České republice (až na výjimky) poměrně příznivé ve srovnání s ostatními členskými zeměmi EU-15 a v průběhu času se zlepšují. Horší je nicméně pozice ČR ve srovnání s novými členy ze zemí střední a východní Evropy (EU-8). *Formální omezení* přímých zahraničních investic patří v České republice k nejnižším v EU (těsně pod průměrem). Výraznější omezení vykazují pouze odvětví výroby a distribuce elektřiny, v menší míře odvětví dopravy, profesních služeb a financí (nad průměrem Evropské unie). Konkurence *daňových sazeb* je velmi diskutovaným tématem zejména v některých starých členských zemích. Podle výpočtů tzv. skutečné daňové sazby zaujímá Česká republika v tomto srovnání poslední místo v EU-8, tj. s nejvyšší sazbou. Podle ukazatelů *regulace pracovního a produktového trhu* (údaje jsou k dispozici k roku 2003) vykazuje Česká republika podprůměrnou ochranu zaměstnanosti, nicméně druhou nejvyšší hodnotu dílčí složky individuální ochrany před propuštěním. V případě konkurence na produktových trzích došlo v České republice k výraznému zlepšení, avšak úroveň regulace stále přesahuje průměr Evropské unie, mezi členskými zeměmi patří dokonce k nejvyšším. Administrativní regulace je výraznější oproti ekonomické, vnitřní politiky jsou regulovanější oproti vnějším politikám. Na sektorové úrovni vykazuje ČR nejsilnější regulaci v letecké dopravě a plynárenství (nezpracovatelské sektory) a dále v právnických a účetních povoláních (profesní služby). Při hodnocení *podmínek podnikání* jsou v České republice nejhůře hodnoceny podmínky ukončení podnikání, udělování povolení, zahájení podnikání a platby daní. Naopak nejlepší jsou výsledky v podmínkách zahraničního obchodování, získávání úvěru, vynutitelnosti smluv a regulace trhu práce.

Strukturální aspekty zahraničního obchodu ČR

V období po vstupu do Evropské unie došlo k zintenzívnění výměny zboží se zahraničím u všech nových členských zemí regionu střední Evropy. ČR však loni jako jediná vykázala mimořádný úspěch v souhrnném parametru měřícím výsledek obchodní výměny se zahraničím – zatímco Maďarsku, Polsku ani Slovensku se v posledních šesti letech nepodařilo vymánit z deficitů zahraničního obchodu, ČR zaznamenala v roce 2005 pozitivní obchodní bilanci.

Zřetelný je i posun v konkurenceschopnosti - v loňském roce čeští exportéři zvýšili svůj podíl na dovozech do EU-25 na 2,6 % (v roce 1999 činil podíl 1,5 %), což je přibližně stejně jako u Polska, jehož ekonomika je však co do velikosti podstatně větší (podle HDP 2,5krát). Fakt, že během šesti let se podíl českých exportů do Unie na jejích dovozech zvýšil 1,7krát, dokazuje vysokou schopnost české ekonomiky konkurovat na vyspělých trzích. Ve srovnání se svými středoevropskými konkurenty si ČR stále udržuje nejvyšší podíl exportů na německý trh, v podílu exportu strojů a zařízení na celkových vývozech je druhá za Maďarskem.

Navzdory výraznému zlepšení salda obchodní bilance v posledních dvou letech neexistuje přímý vliv vstupu České republiky do Evropské unie na dynamiku a strukturu zahraničního obchodu ČR, protože tento obchod již byl prakticky liberalizován v dřívějších letech. Příčiny zintenzívnění obchodu se zeměmi EU lze spatřovat spíše v psychologickém efektu, kdy české výrobky přestaly mít nálepku druhořadého zboží z Východu. Spíše než samotný vstup do EU ovlivnily zahraniční obchod ČR dlouhodobé strukturální změny spojené s přílivem přímých zahraničních investic (PZI) v několika předchozích letech.

Vzhledem k relativně malému vnitřnímu trhu České republiky je většina investic do zpracovatelského průmyslu zaměřena proexportně. PZI však zároveň ovlivňují saldo obchodní bilance negativně dovozem investičních statků a výrobních komponent. Obecně platí, že v první fázi přílivu PZI převažuje proimportní vliv, postupem času však dochází k nárůstu vývozu tím, jak je výroba uváděna do provozu. Navíc v řadě případů roste podíl tuzemských dodavatelů, kteří nahrazují zahraniční dodavatele komponent, což dále tlumí vliv PZI na dovozy. V současné době již hlavní dovozní investiční vlna v ČR opadla a začíná převažovat proexportní efekt zahraničních investic.

1. Komoditní a geografická struktura zahraničního obchodu

Z hlediska konkurenční schopnosti jednotlivých zemí v rámci globálního trhu je důležitá pozice dané země v mezinárodním obchodě, resp. kvalitativní náročnost hodnotového řetězce. Česká republika je malou otevřenou ekonomikou, kde hodnota vývozu tvoří zhruba 70 % HDP, a je tedy velmi závislá na úspěšné exportní výkonnosti. S otevřeností ekonomiky jsou pochopitelně spojeny příznivé dopady i potenciální hrozby související zejména s produktovou specializací a geografickou koncentrací zahraničního obchodu. Silnější produktová specializace umožňuje firmám lepší využití výhod úspor z rozsahu, specializovaných vstupů, hromadění výrob-

ních zkušeností atd. Na druhé straně však zvyšuje riziko nepříznivých dopadů změn vnější poptávky.

Vysoká geografická specializace představuje potenciální riziko u velmi otevřené ekonomiky. Vývoz je pak silně závislý na fluktuaci poptávky v cílové zemi. V České republice existuje silná geografická koncentrace vývozu (i dovozu) do Německa (v roce 2005 s aktivním saldem ve výši 73,6 mld. Kč). Doposud se však obavy, že bude mít pokles německé poptávky silný vliv na české hospodářství, nepotvrdily. Např. v druhé polovině roku 2001 vývoz do SRN silně oslabil, avšak došlo k přesunům exportní aktivity do zemí, jejichž hospodářství nebylo zasaženo oslabováním konjunktury tolik jako SRN (především Francie, Nizozemí, Itálie, Španělsko a Spojené Království).

Tabulka 1: Struktura vývozu z České republiky podle obchodních partnerů a komoditních skupin (v %)

	EU-15		EU-10	
	1999	2005	1999	2005
Zdrojové produkty	8,9	7,7	17,7	19,1
Chemikálie a příbuzné výrobky	4,9	4,3	14,9	10,8
Tržní výrobky tříděné podle mat.	25,1	19,9	29,0	24,8
Stroje a dopravní prostředky	46,1	55,3	28,7	36,0
Průmyslové spotřební zboží	14,8	12,9	9,7	9,4
Vývoz celkem (mld. Kč)	629	1239	159	337

Pramen: ČSÚ, databáze zahraničního obchodu (28. 7. 2006)

Největší komoditní položkou ve vývozu z České republiky jsou silniční vozidla, která tvořila v roce 2005 více než 16 % celkového vývozu zboží. Jejich váha v celkovém vývozu přitom soustavně roste. Významný podíl mají dále elektrické stroje a zařízení a strojírenské výrobky obecně a kovové výrobky. Zatímco v roce 1999 bylo saldo obchodní bilance se zeměmi EU-15 téměř vyrovnané, v roce 2005 již vývoz převyšoval dovoz zhruba o 17 %, přičemž objem vývozu do zemí EU-15 se mezi těmito roky prakticky zdvojnásobil (viz tabulka 1).

Tabulka 2: Struktura dovozu do České republiky podle obchodních partnerů a komoditních skupin (v %)

	EU-15		EU-10	
	1999	2005	1999	2005
Zdrojové produkty	8,2	8,7	22,6	26,5
Chemikálie a příbuzné výrobky	13,6	13,6	13,9	10,8
Tržní výrobky tříděné podle mat.	22,4	23,3	31,8	29,4
Stroje a dopravní prostředky	44,4	44,1	21,7	23,0
Průmyslové spotřební zboží	11,4	10,4	9,9	10,3
Dovoz celkem (mld. Kč)	625	1057	127	243

Pramen: ČSÚ, databáze zahraničního obchodu (28. 7. 2006)

Nejvyššího záporného salda bylo v roce 2005 dosaženo s Čínou (-87,4 mld. Kč) a Ruskem (-69,1 mld. Kč). Objem dovozu z Číny vzrostl mezi roky 1999 a 2005 téměř pětinašobně. Mezi dováženým zbožím převládá kancelářská technika, telekomunikační zařízení a elektrické spotřebiče, velmi významný je také dovoz oděvů a obuvi. V dovozu z Ruskem mají naproti tomu dominantní vliv paliva a maziva (zhruba z 80 %). Ve struktuře dovozu ze zemí EU-15 převládají stroje a dopravní prostřed-

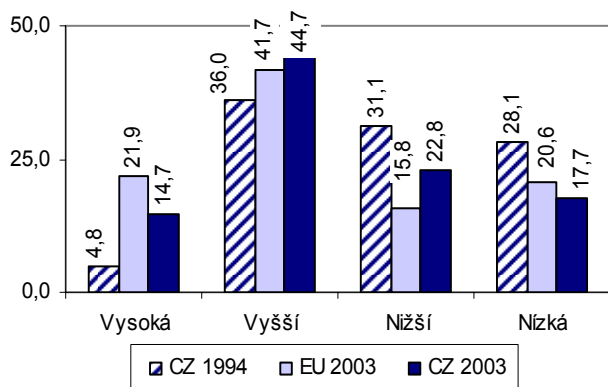
ky, zatímco v dovozu z nových členských zemí EU tvoří největší část technologicky méně náročné tržní výrobky (kovy, textilie, papír, kůže apod. - viz tabulka 2). Větší váhu mají také potraviny a zemědělské produkty. Největším obchodním partnerem v této skupině zemí je přirozeně Slovensko, kam směřuje téměř polovina objemu vývozu do zemí EU-10.

Klíčovým odvětvím z hlediska salda obchodní bilance je strojírenství a výroba dopravních prostředků. Zatímco v roce 1995 se tato skupina podílela největší částí na schodku obchodní bilance ČR, v roce 2005 již dosáhl přebytek v této skupině 200 mld. Kč. Strojírenství kompenzuje prohlubování schodku trvale deficitních položek obchodní bilance, kterými jsou paliva a chemické výrobky. Strojírenství, paliva a chemie jsou v posledních letech hlavními položkami, které v rozhodující míře ovlivňují výsledek obchodní bilance. Potenciálním rizikem pro obchodní bilanci je vysoký podíl automobilového průmyslu, který tvoří zhruba 70 % exportu strojírenských výrobků. To by v případě silnější recese v tomto odvětví mohlo mít výrazně negativní dopad na celkové saldo obchodní bilance.

2. Internacionalizace produkce a obchodu

Komparativní výhody a specializace národních ekonomik jsou tradičně chápány z hlediska obchodu s finálními výrobky či odvětvového zaměření vývozu. Prostorová fragmentace umožňuje rozmístění produkce podle faktorové náročnosti jednotlivých fází produkčního řetězce a nikoliv průměrné faktorové náročnosti finálního výrobku. Méně vyspělé země se tudíž mohou aktivněji zapojit do mezinárodní dělby práce i v produkci technologicky vyspělých produktů díky své komparativní výhodě ve výrobě pracovní nebo surovinově náročných komponent nebo v montáži finálních výrobků. Integrace obchodu mezi starými členskými státy Evropské unie (EU-15) a novými členskými zeměmi z řad států střední a východní Evropy začala několik let před jejich formálním přijetím do EU. V roce 2005 se podíl zemí rozšířené EU na celkovém zahraničním obchodě nových členských zemích pohyboval okolo 70 %.

Obrázek 1: Struktura vývozu ČR a EU-25 podle technologické náročnosti (v %)

Poznámka: EU-25 bez Lucemburska a Slovenska.

Pramen: Science, Technology and Industry Scoreboard. Paris, OECD 2005, tabulka F.8, vlastní úpravy.

Mezi obdobím 1995 a 2004 se vývozní struktura nových členských zemí posunula silně ve prospěch odvětví se středně vysokou technologickou náročností. Lze to dokumentovat na zvýšení relativního tržního podílu na dovozu do skupiny zemí EU-15. Relativní tržní podíl se

zvýšil také ve skupině high-tech odvětví. Rozdílná je situace u kandidátských zemí EU (Bulharsko, Rumunsko a Chorvatsko), v jejichž struktuře vývozu stále převládají spíše méně technologicky náročné produkty. Ze srovnání je zřejmé, že u nových členských zemí EU se vývozní specializace přesunula z méně technologicky vyspělých produktů na produkty středně technologicky náročných odvětví. Jedná se zejména o strojírenství, elektrotechnický průmysl a výrobu dopravních prostředků. Tato odvětví přitom dokáží konkurovat kvalitou, což dokazuje relativní nárůst exportních cen a zároveň růst podílu na trhu EU-15. Na obrázku 1 je vidět, že mezi roky 1994 a 2003 se výrazně zvýšil podíl technologicky vyspělých odvětví na vývozech do zemí EU-25 (ze 40 na 60 %).

Charakteristiky specializace a geografické koncentrace obchodu ve vazbě na intenzitu integrace do nadnárodního řetězce výrazně ovlivňuje rozvoj intraodvětvového obchodu. Při zapojení do nadnárodního řetězce jsou v rámci stejného odvětví směňovány produkty v různých fázích výroby. Nárůst intraodvětvového obchodu s výrobky zpracovatelského průmyslu je v období 1995 – 2002 patrný ve většině zemí EU. V České republice přitom došlo k největšímu nárůstu podílu intraodvětvového obchodu v odvětvích s vysokou technologickou intenzitou, zejména co se týče výroby kancelářské techniky. Naopak v odvětvích se středně vysokou technologickou intenzitou byl podíl obchodu se stejnými produkty v roce 1995 poměrně vysoký a postupně spíše klesal (zejména v případě motorových vozidel).

Komparativní výhodu určitého odvětví lze vyjádřit pomocí příspěvku k obchodní bilanci, kdy je chápána jako koncept čistého obchodu (uvažuje tedy i dovozy). V tomto konceptu je celkový obchodní deficit rozdělen mezi komodity podle jejich podílu na celkovém obchodu. Příspěvky jednotlivých komoditních skupin lze sčítat a jejich součet je roven nule. V České republice měla v roce 2002 největší příspěvek skupina odvětví se středně vysokou technologickou náročností a v jejím rámci zejména automobilový průmysl. Mezi roky 1995 a 2002 se relativně zvýšil příspěvek high-tech odvětví k obchodní bilanci, přesto však zůstává záporný stejně jako ve většině zemí EU.

Tabulka 3: Příspěvky k obchodní bilanci a podíly vývozu a dovozu ČR podle technologické náročnosti

		Příspěvky k obchodní bilanci	Podíly vývozu a dovozu
Vysoká	1995	-6,6	20,1
	2002	-3,0	71,2
Vyšší	1995	-2,7	75,0
	2002	2,2	111,0
Nižší	1995	5,2	127,9
	2002	0,2	101,4
Nízká	1995	4,1	123,8
	2002	0,6	106,8

Pramen: OECD, STAN Database (18.7.2006).

Podíl vývozu a dovozu ve skupině produktů zpracovatelského průmyslu v České republice mezi roky 1995 a 2002 vzrostl z 86 na 100 %. Znamená to, že u této skupiny produktů je obchodní bilance zhruba vyrovnaná. Největší je tento podíl ve skupině odvětví se středně vysokou technologickou náročností, zejména u dopravních prostředků. V těchto odvětvích má Česká republika spolu s Maďarskem nejvyšší poměry vývozu a dovozu ze zemí EU. Ve skupině high-tech odvětví došlo v ČR mezi roky 1995 a 2002 k výraznému nárůstu tohoto

podílu, a to z 20 na 71 % (viz tabulka 3). Přesto zde pozice ČR není tak silná ve srovnání např. s Irskem, kde vývoz přesahuje dovoz více než dvojnásobně.

V období 1995 - 2004 vzrostly v České republice ukazatele relativního obchodu vůči produkci. Týká se to jak podílu vývozu na produkci, tak ukazatele pronikání dovozů. Podíl vývozu na tuzemské produkci ve zpracovatelském průmyslu vzrostl ze 41 % na 60 %. Podobně vzrostl i ukazatel pronikání dovozů, a to ze 44 % na 59 %. Zatímco podíl vývozu na produkci ukazuje význam zahraničního trhu pro určitá odvětví, ukazatel pronikání dovozů vyjadřuje podíl dovozů na domácí poptávce a odráží konkurenceschopnost domácích firem vůči dováženým produktům.

Největší podíl vývozu na produkci byl v roce 2004 v technologicky náročných odvětvích, a to 90 % v odvětvích s vysokou a 78 % v odvětvích s vyšší technologickou intenzitou. Od roku 1995 došlo k nárůstu tohoto podílu o 33, resp. 21 procentních bodů, což ukazuje výrazný nárůst významu zahraničního trhu pro high-tech odvětví. Podíl dovozů na tuzemské poptávce u high-tech produktů se mezi roky 1995 a 2004 zvýšil ze 79 % na 91 %, stejně tak se zvýšil u všech ostatních skupin odvětví. Při podrobnějším pohledu na jednotlivá odvětví s vyšší a vysokou technologickou náročností vidíme, že největší podíl produkce určené na vývoz představuje kancelářská technika a stroje a vybavení j.n. (téměř 100 %).

Tabulka 4: Vývoz high-tech produktů z ČR a vývoz v režimu aktivního zušlechtění a jejich podíl na celkovém vývozu (v %)

	Vývoz		Z toho AZ	
	1999	2003	1999	2004
HT celkem	6,4	12,4	4,8	94,1
Letecká technika	0,36	0,34	0,6	91,4
Výpočetní technika	0,87	6,28	1,6	93,6
Elektronika a telekomunikace	1,26	3,34	2,7	131,4
Farmacie	0,26	0,15	0,0	8,1
Vědecké přístroje	0,51	0,74	7,6	61,5
Elektrotechnika	1,50	0,60	0,2	83,7
Chemie	0,38	0,22	0,1	2,2
Stroje neelektrické	0,98	0,62	20,1	25,8
Ostatní HT	0,31	0,16	5,3	0,9

Poznámka: *Údaje o celkovém dovozu a dovozu pro aktivní zušlechtění nejsou konsistentní. Pramen: ČSÚ, databáze zahraničního obchodu (1. 11. 2005).

Naopak u odvětví s nízkou a nižší technologickou náročností je podíl produkce určený na vývoz výrazně nižší než u technologicky vyspělých odvětví. Nejnižší byl tento podíl v potravinářském průmyslu, a to zhruba 15 %. V mezinárodním srovnání byl podíl vývozu na produkci zpracovatelského průmyslu v České republice v roce 2004 relativně vysoký, výrazně nad průměrem zemí EU. Nadprůměrný byl tento podíl prakticky ve všech skupinách odvětví, relativně nejvyšší hodnoty vůči průměru EU dosahoval u odvětví s vyšší technologickou náročností a zejména pak strojírenství.

Podrobnější pohled na význam high-tech odvětví v zahraničním obchodu poskytuje produktový přístup. V něm jsou technologicky vyspělá odvětví definována přesněji pomocí tří až pětimístných kódů klasifikace SITC. Z tabulky 4 je zřejmé, že mezi roky 1999 a 2003 se podíl high-tech produktů na celkovém vývozu zboží téměř zdvojnásobil, a to z 6,4 % na 12,4 %. V roce 2004 se pak

mírně snížil. Největší nárůst zaznamenal vývoz výpočetní techniky, jehož objem vzrostl prakticky desetinásobně. Druhou nejvýznamnější skupinou vyvážených high-tech produktů byla elektronika a telekomunikace, kde objem vývozu vzrostl zhruba čtyřnásobně.

Dovoz technologicky náročných výrobků rostl mnohem pomaleji a jeho podíl na celkovém dovozu zboží vzrostl mezi roky 1999 a 2003 z 12,4 % jen na 15,9 % (viz tabulka 5). V roce 2004 se tento podíl podobně jako u vývozu mírně snížil. Největší podíl na dovozu high-tech produktů tvoří elektronika a telekomunikace, na druhém místě je výpočetní technika (6,4 %, resp. 4,7 % na celkovém dovozu zboží v roce 2003). Zhruba polovina hodnoty high-tech produktů byla v roce 2003 dovezena v režimu aktivního zušlechtění. To znamená, že v ČR proběhla jejich montáž a kompletní výrobky byly vyvezeny zpět do zahraničí. Týká se to zejména elektronických součástek a výpočetní techniky.

Tabulka 5: Dovoz high-tech produktů do ČR a dovoz v režimu aktivního zušlechtění a jejich podíl na celkovém dovozu (v %)

	Dovoz		Z toho AZ	
	1999	2003	1999	2004
HT celkem	12,4	15,9	22,8	49,7
Letecká technika	0,62	0,74	5,3	5,0
Výpočetní technika	2,84	4,65	16,5	51,9
Elektronika a telekomunikace	4,24	6,38	32,6	76,6
Farmacie	0,84	0,77	0,1	0,3
Vědecké přístroje	1,32	1,45	31,1	17,9
Elektrotechnika	0,58	0,41	64,9	50,6
Chemie	0,68	0,68	12,1	6,9
Stroje neelektrické	1,19	0,70	5,3	5,2
Ostatní HT	0,06	0,08	5,7	0,8

Pramen: ČSÚ, databáze zahraničního obchodu (1. 11. 2005).

3. Závěr

V posledních několika letech se v souvislosti s výrazným přílivem přímých zahraničních investic výrazně zvýšila dynamika českého vývozu do zemí Evropské unie. Zároveň s tím se mění i komoditní struktura vývozu, kde stále větší podíl získává strojírenství a v jeho rámci zejména automobilový průmysl. Proexportní efekt zahraničních investic začal převažovat nad vlivem dovozu investičních statků v první fázi cyklu PZI. Potenciálním problémem obchodní bilance může být silná geografická koncentrace zahraničního obchodu s Německem a produktová specializace na odvětví spojená s automobilovým průmyslem. V dovozu se zeměmi EU-15 převládají stroje a dopravní prostředky, z nových členských zemí EU jsou dováženy převážně méně technologicky vyspělé produkty.

V posledních deseti letech se struktura vývozu nových členských zemí EU včetně ČR posunula silně ve prospěch technologicky náročnějších produktů, které tvoří zhruba 60 % vývozu do zemí EU. Středně technologicky náročná odvětví (zejména automobilový průmysl) mají největší příspěvek k obchodní bilanci, high-tech odvětví svůj příspěvek postupně zvyšují, zůstává však záporný. V těchto skupinách odvětví je také nejvyšší podíl produkce určené na vývoz. Vzhledem k montážnímu charakteru velké části produkce tomu však neodpovídá vytvořená přidaná hodnota, která je relativně nízká (zejména v odvětví výroby kancelářských strojů a počítačů).

Nový zákoník práce – možnost flexibilní organizace práce

O tom, jak nejednoznačné a rozmanité budou dopady zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, účinného od 1.1.2007 na pracovně-právní vztahy a jejich prostřednictvím na úroveň zaměstnanosti v ČR, bylo pojednáno již v bulletinu CES VŠEM č. 15/2006¹. Následující analýza navazuje na závěry zmíněného pojednání v tom, že pohlíží na zákonné novinky v pracovně-právních vztazích z úhlu dopadů na konkurenční schopnost českých podniků.

Tyto dopady mohou být pozitivní či negativní mj. v důsledku ustanovení zákona, která upravují možnost zaměstnavatele „disponovat“ svými zaměstnanci v rámci pracovně-právního vztahu. Je zřejmé, že tam, kde zaměstnavatel může zavést nepřetržitý směnný provoz, nařizovat přesčas a práci ve svátek, operativně zaměstnance nasazovat či odvolávat z určitých pracovišť apod., bude dosahováno vyšší intenzity využití pracovní síly a dalších faktorů produkce. Jakkoli dopad na produktivitu práce nemusí být jednoznačný, přinejmenším s vyššími objemy takto zajištěné produkce může zaměstnavatel vybavený příslušnými oprávněními počítat.

Metodologie mezinárodních srovnání Světové banky² používá v této souvislosti tzv. index rigidity pracovní doby (*rigidity of hours index*), který agreguje pět základních hledisek. Prvním je míra omezení noční práce, druhým omezení práce o víkendech, třetím délka pracovního týdne, čtvrtým maximální délka pracovního dne včetně přesčasů a pátým nakonec délka každoroční placené dovolené.

Pravděpodobně nepřekvapí, že z takového srovnání vycházejí z pohledu zaměstnavatelů nejlépe státy s minimální regulací pracovně-právních vztahů, které buď nedostatečně chrání práva zaměstnanců (část zemí třetího světa), nebo důvěřují svobodné vůli a kvalifikované obraně vlastních práv účastníků těchto vztahů (anglosaské země). Naopak překvapením může být hodnocení České republiky (hodnota indexu 20 ze 100), odpovídající velmi nízké rigiditě pracovní doby.³ ČR se tím umístila mimo průměrnou hodnotu indexu členských zemí EU (60-80), což je po uskutečněné harmonizaci českého pracovního práva se standardy EU nečekané.

Podrobný průzkum nového zákoníku práce podle pěti uvedených hledisek je vhodnou cestou k vysvětlení takového překvapivého hodnocení České republiky. Pokud navíc doplníme uvedená základní hlediska dalšími okolnostmi ovlivňujícími možnost zaměstnavatele „disponovat“ svými zaměstnanci, jakými jsou organizace pracovní doby a pracovní pohotovosti, řešení situací nedostatečného odbytu či jinak způsobených prostojů v práci a také možnost převedení zaměstnance na jinou práci či propůjčení zaměstnance jinému zaměstnavateli, získáme velmi plastický obrázek toho, nakolik rigidní či flexibilní je, resp. bude, organizace práce v ČR.

¹) Šmejkal V., Nový zákoník práce a ochota zaměstnavatelů zaměstnávat, Bulletin CES VŠEM č. 15/2006 s. 5-7

²) Doing Business in 2006 – Creating new jobs, a Publication of the World Bank and the International Financial Corporation, ISBN 0-8213-5749-2, s. 81

³) Doing Business in 2006 op. cit s. 98

1. Noční práce

Pojmy noční práce a pracující v noci jsou vymezeny v § 78 nového koníku práce. Jde o práci mezi 22.00 a 06.00 a vykonává ji každý, kdo v této době pravidelně odpracuje nejméně 3 hodiny v rámci 24 hodin po sobě jdoucích. V § 94 pak zákoník upravuje rozsah noční práce a související povinnosti zaměstnavatele. Nejde však o novou ani nápadně rigidní právní úpravu. Možnost noční práce není omezena na určité obory či provozy. Zákonem je pouze dáno, že délka směny pracujícího v noci nesmí překročit 8 hodin v rámci 24 hodin po sobě jdoucích, přičemž zaměstnavatelé mohou tuto délku směny zajistit jako průměrnou za referenční období 26 týdnů o pěti pracovních dnech.

Povinností zaměstnavatele je zajistit na své náklady předběžné a průběžně pak potřebné či požadované lékařské prohlídky pracujících v noci, zajistit jim první pomoc, občerstvení a další přiměřené sociální potřeby. Má zakázáno posílat na noční směny zaměstnance mladší 16 let a v případě mladších 18 let tak může učinit jen na jednu hodinu denně, pokud to vyžaduje jejich příprava na výkon práce. Prakticky jedinou novinkou zákoníku práce je změna v počítání příplatku za noční práci, která dle § 116 nebude jako dosud nejméně 6 Kč za hodinu, ale nejméně 10 % průměrného hodinového výdělku zaměstnance, což může v průměru vést k mírnému zdražení nočních směn z pohledu zaměstnavatele.

2. Práce o víkendu

Práci ve dnech pracovního klidu (tj. víkendy, svátky nebo jiné dny nepřetržitě volna během pracovního týdne) může zaměstnavatel podle § 91 odst. 2 zákoníku nařídit jen výjimečně. Ovšem takto deklarované omezení je dalšími ustanoveními zákoníku prolomeno pro potřeby nepřetržitých provozů a celého seznamu prací běžně vykonávaných také nebo právě ve dnech pracovního klidu (opravy, nakládka, vykládka, inventury, závěrky atd.).

Naplánovat zaměstnancům směny na víkendy je tedy v ČR zásadně možné, tím spíš, že vyjma mladistvých je možné délku nepřetržitě odpočinku zaměstnanců zkrátit na 35 hodin a vyžaduje-li to technologie výrobních procesů až na 24 hodin - samozřejmě za podmínky adekvátního nastavení odpočinku v bezprostředně následujícím období, případně za zvýhodnění při odměňování. § 92 odst. 2 zákoníku ukládá, aby tento nepřetržitý odpočinek připadl na neděli, pouze umožňuje-li to provoz zaměstnavatele. § 115 zákoníku pak zajišťuje zaměstnancům pracujícím ve svátek dosaženou mzdu a buď náhradní volno v odpovídajícím rozsahu nebo příplatek výši 100 % průměrného výdělku. Za práci o víkendu – a to je novinka účinná od 1.1.2007 – náleží zaměstnanci podle § 118 zákoníku příplatek ve výši 10 % jeho průměrné mzdy. I v tomto případě tedy nedojde novým zákoníkem práce k omezení možností zaměstnavatele, maximálně se mu zaměstnanci pracující o víkendu prodraží.

3. Délka pracovní doby

Zde nový zákoník práce nic podstatného nemění, ČR se přidružuje standardu EU a omezuje základní délku pra-

covní doby 40 hodinami týdně. Pro vybrané skupiny zaměstnanců (práce v podzemí, vícesměnné provozy, mladiství) zákoník upravuje týdenní pracovní dobu průměrně kratší. Je-li pracovní doba rozvržena nerovnoměrně (tj. nikoli na standardně dlouhé směny každý pracovní den), musí být základní pracovní doba dodržena za referenční období 26 týdnů (dosud 52 týdnů) a maximálně roční referenční období je možné jen na základě kolektivní smlouvy.

Vyjma mladistvých, těhotných a pečujících o dítě do 1 roku věku má však zaměstnavatel právo nařídit práci přesčas, a to stejně jako dosud v rozsahu 8 hodin za týden a maximálně 150 hodin za rok. Na základě dohody se zaměstnanci, resp. odboráři, pak může jít zaměstnavatel ještě dále, protože dodrží-li maximum 8 hodin za týden, může je počítat na základě kolektivní smlouvy za referenční období 52 týdnů, tj. 52 x 8, čili teoreticky až 416 hodin přesčasů jednoho zaměstnance za rok. Podle § 114 zákoníku je pak za přesčas stanoven minimální příplatek ve výši 25 % průměrného výdělku. Pokud je za „práci navíc“ poskytnuto zaměstnavatelem náhradní volno, nejde o přesčas ve smyslu zákoníku a zaměstnanci náležejí normální mzda za délku tohoto náhradního volna. Je evidentní, že při dohodě se zaměstnanci, resp. jejich odborovými zástupci, má zaměstnavatel k dispozici škálu možností a není omezen striktním výměrem 40 hodin pracovního týdne.

4. Délka placené dovolené

Světová banka ve svém srovnání klade otázku, zda každoroční nárok zaměstnance na placenou dovolenou přesáhne 21 kalendářních dní. Vzhledem k tomu, že standardy dané směrnicemi EU stanoví minimum placené dovolené na 4 kalendářní týdny, všechny členské země EU v tomto kritériu v mezinárodním srovnání „ztrácejí“. V novém zákoníku práce je dovolené věnována celá část devátá (§§ 211-223), která však nepřináší žádný průlom oproti dosavadní právní úpravě.

Jistou změnou, nahrávající zaměstnancům, je vznik nároku na dovolenou, resp. její poměrnou část, nikoli po 22, ale již 21 odpracovaných dnech. Další novinkou je pak volnost – daná v rámci přiblížení pracovního práva zásadám práva soukromého – sjednávat mezi zaměstnavateli a zaměstnanci v nestátní sféře jakékoli jiné druhy dovolené, tj. pracovat při zachování principů rovného zacházení a nediskriminace s jakýmkoli nad-standardy. I v tomto ohledu, tak jako u výše analyzovaných kritérií, se postavení zaměstnavatelů sice nepatrně zhoršuje, nedochází k tomu ovšem vznikem nových povinností či omezení, ale opět „pouze“ jiným počítáním nároků zaměstnanců. Index rigidity pracovní doby v ČR se tím však pravděpodobně nezmění.

5. Pracovní doba a pracovní pohotovost

Nový zákoník práce beze zbytku reaguje na novou judikaturu Soudního dvora Evropských společenství (rozhodnutí v případě *Jäger* z roku 2003) a na ni navažující směrnici č. 2003/88/ES o některých aspektech úpravy pracovní doby. Pracovní pohotovost se nazývá „zaměstnancem dohodnutá, nebo zaměstnavatelem v rámci předběžné dohody se zaměstnancem určená doba mimo rámec zaměstnanci stanoveného rozvrhu pracovní doby a počátku a konce pracovních směn, po kterou je zaměstnanec povinen zdržovat se na určeném nebo dohodnutém místě odlišném od svého pracoviště a být připraven na eventuelní výkon konkrétní práce

(pracovních úkonů) pro zaměstnavatele“.⁴ Z této definice vyplývá, že pracovní pohotovost a) není pracovní dobou, b) musí být založena dohodou mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, c) musí „probíhat“ v místě odlišném od pracoviště. Jde tedy spíše o „dosažitelnost“, čili operativní povolatelnost zaměstnance k plnění náhlých pracovních úkolů. Jakákoli jiná forma „čekání na úkoly“ na pracovišti je dle § 78 odst. 1, písm. a) pracovní dobou, která musí být náležitě zaplácena a je časově omezena.

Naproti tomu pracovní pohotovost, upravená v § 95 zákoníku, je výkonem jdoucím nad rámec běžných pracovních povinností zaměstnance a za tuto „dosažitelnost na telefonu“ náleží zaměstnanci odměna ve výši minimálně deset procent průměrného výdělku (§ 140 zákoníku). Pokud však zaměstnanec v době pohotovosti pro zaměstnavatele skutečně pracuje, nepřísluší mu tato odměna, ale mzda či plat a pokud jde o práci nad stanovenou týdenní pracovní dobu, pak ještě s příplatkem za přesčas.

Tato na první pohled poněkud umělá až násilná právní úprava zasahuje nejvíce do organizace práce specifických profesí, jako jsou lékaři nebo hasiči. Jejich „pohotovost“ se stěží může odehrávat na místě odlišném od pracoviště, nemá-li postrádat nutnou efektivitu. Ovšem jejich pobyt na pracovišti je pro zaměstnavatele jednak nákladný, jednak zákonem časově omezený a jediným řešením je pak nákladově málo racionální zvýšení počtu zaměstnanců.

6. Rozvržení pracovní doby

Zákoník práce dává zaměstnavateli právo rozvrhnout pracovní dobu a určit začátek a konec směn (§ 81 zákoníku). Pracovní doba může být do směn rozvržena rovnoměrně i nerovnoměrně (§§ 82-84 zákoníku). V rámci jednoho i druhého rozvržení je navíc možná pružná pracovní doba, kdy si začátek a konec směny volí sám zaměstnanec a zaměstnavatel určuje pouze tzv. základní pracovní dobu, čili časový úsek, kdy je zaměstnanec povinen na pracovišti být (§ 85 zákoníku).

Možnost takovéto flexibility organizace pracovních směn je vykoupena povinností zaměstnavatele přesně evidovat odpracovanou dobu každého zaměstnance a samozřejmě povinností respektovat stanovenou průměrnou délku pracovní doby za referenční období. Zde nový zákoník práce zpravidla zkracuje „vyrovnávací období“, za které musí průměrná délka pracovní doby odpovídat zákonu z jednoho roku na 26 týdnů a možné prodloužení referenčního období na 52 týdnů podmiňuje dohodou v rámci kolektivní smlouvy.

7. Odbytové problémy a jiné překážky

Moderní pracovní zákonodárství se snaží zohlednit nejistotu turbulentních trhů, jejíž vinou se zaměstnavatel může dostat do situace, kdy dočasně nemá pro zaměstnance „práci“. Vyjma běžné dohody o vybrání části zákonné dovolené nabízí zákoník práce řešení ve formě tzv. částečné nezaměstnanosti (§ 209 zákoníku) a nově také tzv. konta pracovní doby (§§ 86-87 zákoníku).

Již dříve mohl zaměstnavatel „nechat“ své zaměstnance dočasně doma s 60 % průměrné mzdy, pokud se na tom dohodl s odborovou organizací. Nový zákoník dává tuto možnost i zaměstnavatelům, u kterých odbory ne-

⁴) Cit. dle Kocourek J., Zákoník práce – poznámky-judikatura-prováděcí předpisy, Eurounion Praha 2006, ISBN 80-7317-052-3, s. 181-182

působí, za podmínky, že se zaměstnavatel obrátí s návrhem na příslušný úřad práce a ten mu svým rozhodnutím takové řešení odbytových problémů dovolí. Zároveň mu určí dobu, po kterou může tohoto institutu částečně nezaměstnanosti využívat, jenž nesmí být delší než jeden rok.

Úplnou novinkou zákoníku práce, pozitivně hodnocenou zaměstnavateli, jsou konta pracovní doby. Nejsou řešením překážky v práci na straně zaměstnavatele, ale jiným způsobem nerovnoměrného rozvržení pracovní doby. Zaměstnavatel se na uplatnění konta pracovní doby musí dohodnout s odbory v kolektivní smlouvě, případně ho musí upravit vnitřním předpisem a musí také získat souhlas všech zaměstnanců, jichž se tento způsob organizace práce bude týkat. Pak může zaměstnanec povolávat do práce podle reálné potřeby, musí jim však garantovat nejméně 80 % průměrného výdělku a za vyrovnávací období 26 (v případě kolektivní smlouvy 52) týdnů vykazovat srovnání stanovené a skutečně odpracované doby každého zaměstnance. Nedosáhne-li odpracovaná doba délku doby stanovené, náleží zaměstnanci nejméně garantovaných 80 % mzdy, přesáhne-li odpracovaná doba dobu stanovenou, náleží mu odměna podle skutečně odpracovaných hodin. Nepochybně jde o jeden z nejvýraznějších posunů směrem k vyšší flexibilitě organizace práce, který nový zákoník přináší.

8. Převedení na jinou práci, propůjčení jinému zaměstnavateli

Pracovní zákonodárství tradičně upravuje případy, kdy má zaměstnavatel povinnost převést zaměstnance na jinou práci, zpravidla z důvodů jeho zdraví. Nový zákoník práce v § 41 odst. 2) jinak upravuje případy, kdy tak zaměstnavatel učinit může. Je to tehdy, když dal zaměstnanci výpověď (pro nedostatky na straně zaměstnance), pokud je zaměstnanec trestně stíhán za úmyslný trestný čin související s výkonem jeho práce a také pokud zaměstnanec dočasně pozbyl předpoklady pro výkon dosavadní činnosti. Novinkou je, že zaměstnavatel může (viz § 41 odst. 3) z uvedených důvodů rozhodnout o převedení zaměstnance i na práci jiného druhu než byl sjednán v pracovní smlouvě, i když s tím dotýčný nesouhlasí. Pojistkou je v takovém případě projednání s odbory (ne nutně, jde-li o převedení na méně než 21 dní v průběhu jednoho roku) a podmínka, že půjde o práci přiměřeně vhodnou a bezpečnou.

K lítosti zaměstnavatelů nezměnil nový zákoník práce režim propůjčení zaměstnance jinému zaměstnavateli, který do dosavadního zákoníku vnesla novela č. 436/2004 Sb. (viz §§ 38a, 38b zákona č. 65/1965 Sb.). Zaměstnavatel může v případě potřeby či momentální výhodnosti dočasně přidělit své zaměstnance jinému zaměstnavateli jen se souhlasem ministerstva práce a sociálních věcí, resp. jako tzv. agentura práce (viz §§ 308-309 zákoníku). Zbyrokratizování daného institutu a dohled ze strany státu je podle argumentace příslušného ministerstva nutný proto, „aby zaměstnavatelé dodrželi stejné pracovní a mzdové podmínky při přidělování zaměstnanců.“⁵ Jde o úpravu, která údajně odpovídá požadavkům EU, úmluvám Mezinárodní organizace práce a také praxi i relativně liberálních zemí, jakou je např. Nizozemsko. Podrobnosti pak vymezuje nový zákoník práce v podstatě v intencích dosavadní právní

úpravy, posun k větší flexibilitě nebo naopak rigiditě tedy po 1.1.2007 nenastane.

9. Závěr

Nový zákoník práce nepochybně zachovává kontinuitu se stávajícím zákoníkem č. 65/1965 Sb., proto významnou změnu indexu rigidity pracovní doby pro ČR v důsledku jeho účinnosti nelze očekávat. ČR si tak i po 1.1.2007 zachová v mezinárodním srovnání tohoto dílčího kritéria „liberální punc“. Z pohledu kritiky, která se na české pracovní předpisy hrne z podnikatelských organizací jde o nepochybně o zajímavou „anomálii“, jejíž existenci však potvrzuje i právě provedená analýza.

Je možné vyslovit hypotézu, podle níž vysvětluje tuto anomálii dědictví „socialistického“ zákoníku práce, který garantoval zaměstnanci právo na práci, ale jinak dával státu-hlavnímu zaměstnavateli v rámci zestátněné ekonomiky do rukou nástroje, aby pro potřeby plnění plánem daných úkolů organizoval práci zaměstnanců bez výrazných omezení. Ačkoli se dikce paragrafů změnila, duch přetrvál do současnosti, takže i dnes, je – až na povinnost informovat, konzultovat či žádat o schválení odbory - zaměstnavatel na pracovišti pánem.

Že tomu tak skutečně je dokládají výše uvedené skutečnosti:

- Relativně volně regulovaná noční práce a práce o víkendu.
- Možnost zaměstnavatele nařídit (v maximálním stanoveném rozsahu) práci přesčas a po dohodě se zaměstnanci objem přesčasů dále navýšit.
- Možnost zaměstnavatele dohodnout „náhrady“ přesčasů v penězích nebo náhradním volnu (v posledním případě nejde o „přesčas“).
- Možnost zaměstnavatele rozvrhovat pracovní dobu.
- Možnost zaměstnavatele operativně řešit objektivně dané „prostoje“ a odbytové problémy.
- Možnost zaměstnavatele převádět zaměstnance na jinou práci, v určitých případech i bez jejich souhlasu.

Nový zákoník práce č. 262/2006 Sb. na těchto možnostech zaměstnavatele nic zásadního nemění (pozornosti hodným pozitivem jsou zejména konta pracovní doby), jejich využití však více či méně citelně prodražuje. Mění však výši nárokovatelných příplatků, která se v průměru projevují zvýšením mzdových nákladů, zkracuje referenční, resp. poměrná období ve prospěch zaměstnanců. To bude mít nepochybně dopad do cenové konkurenční schopnosti českých zaměstnavatelů. Pokud z rozboru uveřejněného v bulletinu CES č. 15/2006 připomeneme, že zaměstnavatel bude dle nového zákoníku práce platit svým zaměstnancům náhrady mzdy či platu za prvních 14 dnů pracovní neschopnosti a že bude vyplácet vyšší odstupné odcházejícím zaměstnancům, vychází jako jeden z klíčových dopadů nového pracovně-právního kodexu na zaměstnavatele nezanedbatelné zdražení pracovní síly.

Pokud toto zvýšení nákladového břemene nebude kompenzováno např. snížením povinných odvodů, které zaměstnavatel odvádí za zaměstnance zdravotní pojišťovně a správě sociálního zabezpečení (což je vinou konstelace sil na domácí politické scéně a stavu veřejných financí spíše nepravděpodobné), ochota českých zaměstnavatelů zaměstnávat nevzroste a až budoucím ukáže, nakolik se budou postupnou ztrátou výhody levné pracovní síly snažit řešit zvýšením efektivity a nakolik obcházením zákona.

⁵) Cit. dle Jouza J., Nový zákoník práce (1. část) in Právní rádce č. 7/2006 *Economia* Praha 2006, „praktická příručka“ s. 4

ODVĚTVOVÁ ANALÝZA VÝVOJE SOUHRNNÉ PRO- DUTIVITY FAKTORŮ V ČR V LETECH 1995–2005

Tento příspěvek vychází ze širší studie, která bude publikována.¹ Analyzuje zdroje ekonomického růstu v období 1995–2005 v ČR na národohospodářské úrovni a v devíti národohospodářských odvětvích (předcházející propočty zahrnovaly šest odvětví). Tato analýza zahrnuje následující odvětví: (1) zemědělství, (2) dobývání nerostných surovin, (3) zpracovatelský průmysl, (4) energetika, (5) stavebnictví (6) obchod, opravy a pohostinství, ubytování, (7) doprava a spoje, (8) finanční zprostředkování, nemovitosti, služby pro podniky a (9) veřejné a sociální služby. Z devíti odvětví jsou tak čtyři odvětví služeb. Tato stať tak rozšiřuje dřívější výzkum² o další odvětví a zkoumá období pro která jsou k dispozici již revidované statistické údaje 1995–2005.

Zdroji ekonomického růstu jsou práce, kapitál a souhrnná produktivita faktorů (technický pokrok). Souhrnná produktivita faktorů (SPF) je jedním z důležitých indikátorů makroekonomické výkonnosti. Její analýze se věnují renomované mezinárodní instituce jako Evropská komise, OECD, Mezinárodní měnový fond, Světová banka a U. S. Bureau of Labor Statistics.³ V České republice tyto propočty provádí pravidelně Ministerstvo financí.⁴

1. Metodologie

V této analýze použijeme standardní metody růstového účetnictví založené na produkční funkci. Její veličiny jsou vyjádřeny v tempech růstu. Původní teoretický koncept vychází z příspěvku R. Solowa (1957). Tempo růstu produktu se rovná

¹Tento příspěvek vznikl s podporou grantu GAČR 402/05/2210

²Hájek, M. et al.: Macroeconomic Analysis of the Czech Economy 1996, *Prague Economic Papers*, No. 3, 1997, s. 201–255, ISSN 1210-0405

Hájek, M., Bezděk, V.: Odhad potenciálního produktu a produkční mezery v České republice, *Politická ekonomie*, ročník IL, č. 4, 2001, str. 473–491, ISSN 0032-3233

Flek, V., Hájek, M., Hurník, J., Prokop, L., Racková L.: Výkonnost a struktura nabídkové strany, *Politická ekonomie*, ročník IL, č. 6, 2001, str. 771–796

Hájek, M.: Zdroje růstu, souhrnná produktivita faktorů a struktura v České republice, *Politická ekonomie*, ročník LIV, č. 2, 2006, s. 170–189, ISSN 0032-3233

Ve stati Hájek (2006) bylo vedle národního hospodářství jako celku analyzováno pouze šest národohospodářských odvětví, z toho průmysl jako celek a to v období 1991–2004.

³ U.S. Bureau of Labor Statistics (BLS) provádí tyto analýzy pravidelně a to i pro jednotlivá odvětví zpracovatelského průmyslu. OECD např. vydala dvě obsáhlé studie, které se věnují analýze ekonomického růstu a souhrnné produktivitě faktorů (srov. OECD: *The Sources of Economic Growth in OECD Countries*, Paris, OECD, 2003 OECD: *Understanding Economic Growth*, Paris, OECD 2004

⁴ MF ČR: Makroekonomická predikce České republiky, Praha, Ministerstvo financí ČR, červenec 2006., MF ČR: Konvergenční program České republiky, Praha, MF ČR, listopad 2005

Z individuálních studií se této oblasti v posledních letech věnovali Jaroš, J.: *Growth Accounting in Transitive Economies*, *Prague Economic Papers*, Vol. 11, No. 2, 2002, pp. 149–166, Hurník, J., Navrátil, D.: *Supply-Side Performance and Structure in the Czech Republic (1993–2003): Macroeconomic View*, Research Paper, Prague, Czech National Bank, September 2003

Hurník, J., Navrátil, D.: *Potential Output in the Czech Republic: A Production Function Approach*, *Prague Economic Papers*, 3/ 2005 Hurník, J.: *Potential Output: What Can the Production Function Approach Tell Us?*, Czech National Bank, Economic Research Bulletin, No. 1, Vol. 3, May 2005, pp. 5–7.

$$g(Y) = v_L g(N) + (1 - v_L) g(K) + g(A) \quad (1)$$

kde $g(\cdot)$ označuje tempo růstu příslušné veličiny. Tempo růstu produktu je tak rovné váženému součtu temp růstu práce a kapitálu plus tempo růstu SPF. Vahami jsou pracovní elasticita produktu a kapitálová elasticita produktu. Předpokládají se konstantní výnosy z rozsahu a rovnost mezních produktů faktorů jejich ceně. Symbol v_L pak představuje důchodový podíl práce (tj. podíl práce na důchodu) a v_K důchodový podíl kapitálu (tj. podíl kapitálu na důchodu).

Uvedená formulace, označovaná jako „růstové účetnictví“ rozkládá tempo růstu produktu na příspěvek růstu práce a kapitálu na straně jedné a příspěvek růstu souhrnné produktivity faktorů.⁵ Vážený součet tempa růstu práce a kapitálu můžeme pak označit jako tempo růstu souhrnného inputu faktorů.

Pro Českou republiku je důležitý vývoj v **Německu**, které je naším hlavním obchodním partnerem. Německá ekonomika patří k nejpomaleji rostoucím ekonomikám Evropské unie. V roce 2005 se očekává růst hrubého domácího produktu ve výši kolem 1 % a v letech 2006 a 2007 by se růst měl zvýšit na 1,8 %, resp. 1,7 %. Růst je od roku 2004 z převážné části tažen zahraničním obchodem. Německé vývozy zboží a služeb vzrostly v roce 2004 o 8,3 % a v roce 2005 se počítá s jejich růstem ve výši 6,6 %. Projekce na roky 2006 a 2007 uvažují růst 7,5 %, resp. 7,8 %. Určitá závislost českých vývozu na německých vývozech představuje jeden z důvodů, proč se nízký růst německé ekonomiky neprojevil výrazněji v ČR.

Tempo růstu souhrnné produktivity faktorů pak dostaneme úpravou rovnice (1)

$$g(A) = g(Y) - v_L g(N) - (1 - v_L) g(K) \quad (2)$$

Tempo růstu produktu $g(Y)$ je pak $\ln Y_t - \ln Y_{t-1}$, resp. $(Y_t - Y_{t-1}) / Y_{t-1}$ pro malé změny a analogicky pro ostatní tempa růstu.

Praktický výpočet tempa růstu SPF podle rovnice (2) zahrnuje (1) vliv technického pokroku, tj. realizaci nových technických inovací do výroby (např. ICT), (2) efekt výzkumu a vývoje, (3) příspěvek růstu kvality lidských zdrojů (vzdělávání, kvalifikace a dovednosti), (4) institucionální a organizační změny, (5) vliv realokace faktorů mezi odvětví, (6) rostoucí výnosy z rozsahu, (7) změnu v míře využití faktorů (při měření v kratších obdobích).

Růst souhrnné produktivity faktorů je rovněž ovlivněn případnými chybami či revizemi použitých veličin (např. přepočty makroekonomických veličin do stálých cen).

⁵ Srov. Jorgenson, D.W., Griliches, Z.: *The Explanation of Productivity Change*, *Review of Economic Studies*, Vol. XXXIV, No. 99, July 1967, pp. 249–283

Jorgenson, D.W., Griliches, Z.: *Issues in Growth Accounting: A Reply to Edward F. Denison*, *Survey of Current Business*, Vol. 52, No. 5, Part II, May 1972, pp. 65–94

Úpravou rovnice (2) dostaneme

$$g(A) = v_L [g(Y) - g(N)] + (1 - v_L) [g(Y) - g(K)] \quad (3)$$

kde výrazy v hranatých závorkách představují tempo růstu produktivity práce a tempo růstu produktivity kapitálu. Tempo růstu SPF je tak váženým součtem temp růstu produktivity práce a produktivity kapitálu.

2. Data

Údaje zahrnují období 1995-2005. Vycházejí z revidovaných údajů ČSÚ. Údaje o reálném HDP, resp. hrubé přidané hodnotě (HPH) ve st.c. 1995 jsou z Českého statistického úřadu (2006). Počet zaměstnaných osob je do roku 2003 z Národních účtů ČSÚ (2004) a následující roky 2004 a 2005 byly vypočítány podle indexů růstu z ČSÚ (2006). Kapitál ve st.c.1995 je z ČSÚ (2005). Důchodový podíl práce byl vypočítán jako podíl kompenzace zaměstnanců na HPH (v běžných cenách) krát poměr mezi celkovým počtem zaměstnaných osob k počtu zaměstnanců. Tím jsme imputovali kompenzaci na jednoho podnikatele ve stejné výši jako průměrnou kompenzaci na jednoho zaměstnance.⁶ Tyto údaje jsou k dispozici pro celé hospodářství i v odvětvovém členění. Důchodový podíl práce např. v roce 2003 činil v národním hospodářství 60,3 %. Doplněk důchodového podílu práce do jedné pak představuje důchodový podíl kapitálu použitý pro vážení tempa růstu kapitálu v rovnici (2). Chybějící údaje byly extrapolovány standardními statistickými metodami.

3. Charakter ekonomického růstu v národním hospodářství a v devíti odvětvích v letech 1995-2005

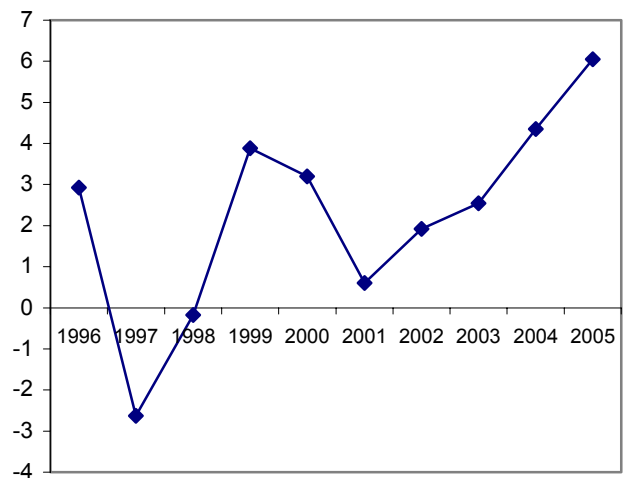
Průměrné roční tempo růstu hrubé přidané hodnoty (HPH) ve st.c.1995 činilo v letech 1996-2005 v národním hospodářství 2,7 %. Tahounem ekonomického růstu byl zpracovatelský průmysl s průměrným ročním tempem růstu 5,4 %, obchod a pohostinství s průměrným růstem 4,3 % a finanční zprostředkování, nemovitostí a služby pro podniky s průměrným růstem 3,3 % (s přihlédnutím k jejich váze na celkové HPH). Souhrnná produktivita faktorů (SPF) se zvyšovala v národním hospodářství relativně vysokým průměrným ročním tempem 2,3 %. K růstu národohospodářské SPF nejvíce přispěla stejná odvětví s nejrychlejším růstem HPH ve st.c.1995. Ve zpracovatelském průmyslu se souhrnná produktivita faktorů zvyšovala průměrným ročním tempem 3,4 %, v obchodě a pohostinství rovněž 3,4 % a v odvětví finančního zprostředkování, nemovitostí a služeb pro podniky 2,3 %⁷. Na druhé straně průměrný roční pokles SPF byl zaznamenán v odvětví dobývání, energetice a stavebnictví.

Růst souhrnné produktivity faktorů (na bázi hrubé přidané hodnoty ve stálých cenách roku 1995) v národním hospodářství ukazuje obrázek 1. Po poklesu v letech 1997 a 1998 se růst SPF obnovil. Po roce 2001 se její tempo růstu výrazně zvyšovalo.

⁶ Tento postup používá i Evropská komise a uvedený poměr označuje jako „adjusted wage share“ (upravený podíl mezd). Srov. ECFIN: *Statistical Annex of European Economy*, Brussels, European Commission, 2000, 2002, 2004, 2005.

⁷ V zemědělství se SPF v období 1996-2005 zvyšovala průměrně ročně o 7,1 %, avšak její malý podíl na souhrnném inputu faktorů i HDP činí její příspěvek k růstu národohospodářské SPF minimální.

Obrázek 1: souhrnná produktivita faktorů v národním hospodářství ČR (tempo růstu v %)

Poznámka: SPF na bázi HPH.

Pramen: ČSÚ, vlastní výpočty.

Analýzu zdrojů ekonomického růstu, zejména pak SPF, v národním hospodářství a v devíti národohospodářských odvětvích jsme rozdělili na dvě stejně dlouhá pětiletá období a to 1996-2000 a 2001-2005. Výsledky této analýzy jsou uvedeny v tabulce 1. Z ní vyplývá, že došlo k výraznému zvýšení průměrného ročního tempa růstu HPH za celé hospodářství (ve st.c. 1995) z 1,5 % na 4 %. Průměrné roční tempo růstu SPF se zvýšilo z 1,5 % na 3,1 %, tedy o polovinu. Na zvýšení tempa růstu HPH ve st.c.se tak ze 64 % podílelo zvýšení tempa růstu SPF.⁸

V jednotlivých devíti odvětvích byla situace poměrně rozdílná. V rozhodujícím odvětví, tj. ve **zpracovatelském průmyslu**, se již při vysokém průměrném ročním tempu růstu hrubé přidané hodnoty (ve st.c.) a souhrnné produktivity faktorů v obou obdobích, průměrné roční tempo růstu HPH zvýšilo o 0,7 procentních bodů a průměrné roční tempo růstu SPF o 0,4 procentních bodů (p.b). Tedy na zvýšení růstu HPH (ve st.c.) se SPF podílela 57 %. V odvětví **finanční zprostředkování a služby pro podniky** se na zvýšení růstu HPH (ve st.c.) o 1,4 p.b podílelo zvýšení růstu SPF 36 %, ve **veřejných a sociálních službách** se na zvýšení HPH (ve st.c.) o 1,5 p.b podílelo zvýšení růstu SPF 53 %. V **dopravě a telekomunikacích** bylo zvýšení tempa růstu SPF dokonce vyšší než zvýšení tempa růstu HPH (ve st.c.) Ve **stavebnictví** po poklesu HPH (ve st.c.) došlo k mírnému růstu, stejně tak SPF. V **obchodě a pohostinství** se tempo růstu HPH (ve st.c.) i SPF snížilo.

V ostatních třech odvětvích s malým podílem na souhrnném inputu faktorů se v **energetickém průmyslu** průměrné roční tempo růstu hrubé přidané hodnoty (ve st.c.) mírně snížilo (o 0,4 p.b), ale tempo růstu souhrnné produktivity faktorů se výrazně zvýšilo (o 3,6 p.b). Ve zbývajících dvou odvětvích se tempo růstu HPH (ve st.c.) v **zemědělství** zvýšilo, avšak při snížení tempa růstu SPF. V odvětví **dobývání nerostných surovin** se zmínil pokles HPH (ve st.c.) a pokles SPF v obou obdobích zůstal prakticky shodný.

⁸ Poměr zvýšení průměrného ročního tempa růstu HPH ve st.c. o 2,5 procentních bodů a zvýšení tempa růstu SPF o 1,6 procentních bodů představuje 64 % (1,6/2,5=0,64).

Tabulka 1: Zdroje ekonomického růstu hospodářství v devíti odvětvích ČR (průměrná roční tempa růstu)

	1996 -2000	2001 - 2005	2001-2005 minus 1996-2000
NH celkem			
HPH st. c.	1,5	4,0	2,5
Příspěvek práce	-0,9	0,3	1,2
Příspěvek kapitálu	0,9	0,6	-0,3
Souhrnný input faktorů	0,0	0,9	0,9
SPF	1,5	3,1	1,6
Zemědělství, rybolov a lesnictví			
HPH st. c.	3,4	5,2	1,8
Příspěvek práce	-3,6	-2,2	1,5
Příspěvek kapitálu	-0,7	0,8	1,5
Souhrnný input faktorů	-4,3	-1,3	3,0
SPF	7,7	6,6	-1,1
Dobývání nerostných surovin			
HPH st. c.	-4,6	-2,3	2,3
Příspěvek práce	-4,6	-2,4	2,2
Příspěvek kapitálu	0,7	0,8	0,0
Souhrnný input faktorů	-3,9	-1,7	2,2
SPF	-0,7	-0,6	0,1
Zpracovatelský průmysl			
HPH st. c.	5,0	5,8	0,7
Příspěvek práce	-0,6	0,7	1,3
Příspěvek kapitálu	2,5	1,6	-0,9
Souhrnný input faktorů	1,9	2,3	0,4
SPF	3,2	3,5	0,4
Energetický průmysl			
HPH st. c.	-1,7	-2,1	-0,4
Příspěvek práce	-0,7	-0,7	0,0
Příspěvek kapitálu	4,9	0,8	-4,0
Souhrnný input faktorů	4,1	0,1	-4,0
SPF	-5,8	-2,3	3,6

	1996 - 2000	2001 - 2005	2001-2005 minus 1996-2000
Stavebnictví			
HPH st. c.	-9,0	0,8	9,8
Příspěvek práce	-2,8	-0,9	1,9
Příspěvek kapitálu	0,6	1,3	0,7
Souhrnný input faktorů	-2,2	0,4	2,5
SPF	-6,9	0,4	7,3
Obchod a pohostinství			
HPH st. c.	5,3	3,4	-1,9
Příspěvek práce	-0,9	0,6	1,5
Příspěvek kapitálu	1,4	0,8	-0,6
Souhrnný input faktorů	0,5	1,4	1,0
SPF	4,8	1,9	-2,9
Doprava a telekomunikace			
HPH st. c.	-0,9	5,7	6,6
Příspěvek práce	-0,1	-0,2	-0,1
Příspěvek kapitálu	1,0	0,8	-0,2
Souhrnný input faktorů	0,9	0,5	-0,4
SPF	-1,8	5,2	6,9
Finanční zprostředkování, služby pro podniky			
HPH st. c.	2,6	4,1	1,4
Příspěvek práce	0,6	1,2	0,6
Příspěvek kapitálu	0,1	0,4	0,3
Souhrnný input faktorů	0,6	1,6	0,9
SPF	2,0	2,5	0,5
Veřejné a sociální služby			
HPH st. c.	-0,1	1,4	1,5
Příspěvek práce	-0,3	0,7	1,0
Příspěvek kapitálu	0,5	0,2	-0,3
Souhrnný input faktorů	0,2	0,8	0,6
SPF	-0,3	0,5	0,8

Poznámka: SPF na bázi HPH. Příspěvek faktoru představuje součin důchodového podílu a tempa růstu příslušného faktoru.
Pramen: ČSÚ, vlastní výpočty.